

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Мета роботи – здійснити аналіз проблеми професійної успішності вчителя з точки зору наукової інтерпретації різних методологічних підходів. Відповідно до мети дослідження зроблено науковий аналіз методологічних стратегій дослідження феномена професійної успішності вчителя загальнонаукового та конкретнонаукового рівнів, розкрито змістові характеристики професійної успішності вчителя.

Методологічною основою дослідження є комплекс підходів: системний, синергетичний, історико-цивілізаційний, діяльнісний, праксеологічний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний та х'ютагогічний.

Наукова новизна: здійснено аналіз проблеми професійної успішності майбутнього вчителя на основі наукового аналізу різних методологічних підходів, виокремлено сутнісні характеристики професійної успішності, які розкривають напрями її становлення та розвитку.

Висновки. Аналіз проблеми професійної успішності майбутнього вчителя, дозволяє виділити найбільш важливі сутнісні характеристики означеного конструкту у вияві його важливих ознак. Визначені підходи також дають змогу розглядати професійну успішність майбутнього вчителя з урахуванням інтеграційного підходу до її становлення та розвитку: діяльнісний – формування у студентів необхідних професійних компетентностей передбачає вияв активності та апробації ефективних моделей професійної діяльності; суб'єктний – рефлексивний аналіз власних професійних дій розвиває здатність до правильної оцінки та успішного досвіду теоретичної та практичної діяльності; праксеологічний – порівнюючи теоретичні та практичні моделі професійних дій, студенти визначають найбільш раціональні та результативні; аксіологічний – визначення цінностей професійної діяльності, встановлення пріоритетів у професійному та особистісному житті; акмеологічний – окреслення шляхів професійного зростання задля досягнення вершини професійної успішності.

Ключові слова: професійна успішність вчителя, сутність професійної успішності вчителя, майбутній вчитель, підхід, методологічний підхід.

Постановка проблем. Питання успішності особистості у професійній діяльності є досить актуальними у психолого-педагогічних дослідженнях. Науковці намагаються віднайти найбільш сприятливі умови становлення професійної успішності у процесі фахової підготовки, проаналізувати різні аспекти її виміру.

На думку С. Гончаренка, при плануванні та проведенні педагогічного дослідження необхідно орієнтуватися на методологічні принципи й конкретно-наукові форми їх прояву згідно з теоретичною позицією дослідника [1, 84]. Саме підхід є тим методологічним засобом, який сприяє розв'язанню визначених теоретичних та практичних педагогічних проблем. Аналіз наукових праць дає змогу зробити висновок про відсутність єдиного методологічного підходу до визначення поняття «професійна успішність» (ПУ). Філософське осмислення явища професійної успішності вказує на важливість співвідношення у ньому загального і одиничного, діалектики особливого, необхідного і випадкового. Постає необхідність узагальненого підходу до окреслення основних загальнонаукових та конкретнонаукових методологічних підходів дослідження відповідно до міждисциплінарного характеру професійної успішності вчителя та багатокomпонентності його будови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження засвідчують значний науковий інтерес до аналізу методологічних підходів. Аспекти системного підходу представлено у дослідженнях С. Архангельського, В. Беспалько, І. Блауберга, Т. Ільїна, В. Садовського та ін.; синергетичного – П. Анохіна, О. Князевої, І. Пригожина та ін.; суб'єкт-суб'єктний є основою досліджень Г. Аксьонової,

В. Андреева, А. Маслоу, А. Петровського, Е. Фрома, С. Шиянова та ін.; праксеологічний підхід проаналізовано І. Колесниковою, Т. Котарбинським, Т. Пцоловським, Е. Слуцьким та ін.; аксіологічний – В. Василенко, М. Кагана, Д. Леонтєва, Л. Столович, Г. Чижакіної та ін.; акмеологічний представлено дослідженнями А. Деркача, О. Бодальова, Н. Кузьміної, А. Маркової та інших і спрямовує розгляд професійної успішності вчителя у руслі різних аспектів її вияву та змістового наповнення.

Мета статті – здійснити аналіз питання професійної успішності вчителя з точки зору наукової інтерпретації різних методологічних підходів.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використовувались загальнонаукові методи дослідження: порівняльний аналіз, синтез, узагальнення, систематизація та моделювання. **Методологічною основою** дослідження є положення: теорії пізнання; теорії професійного становлення у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; філософії освіти щодо професійного розвитку та саморозвитку особистості в системі освіти, педагогіки успіху; теорії самовизначення особистості в професійній діяльності.

Виклад основних положень дослідження. На основі проведеного аналізу наукових джерел вважаємо, що процес формування професійної успішності майбутніх учителів буде ґрунтуватися на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, з-поміж яких виділяємо: системний, синергетичний, історико-цивілізаційний, діяльнісний, праксеологічний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний та х'ютагогічний. Узагальнені результати дослідження сутності професійної успішності майбутнього вчителя представимо у таблиці 1.

Таблиця 1

Професійна успішність у ракурсі сучасних методологічних підходів

Методологічні підходи	Сутність професійної успішності
<i>Системний</i>	ПУ вчителя є особливою цілісною багатокomпонентною функціональною системою, чинники якої є взаємодоповнюючими та взаємозалежними
<i>Синергетичний</i>	ПУ вчителя є динамічною відкритою системою, яка постійно оновлюється відповідно до сучасних суспільних вимог, їй характерні саморозвиток та самоефективність
<i>Історико-цивілізаційний</i>	ПУ вчителя зумовлюється особливою усталеною моделі успішної особистості в конкретній суспільно-історичній час, відповідно до конкретних суспільних запитів і пріоритетів, соціального статусу вчительської професії
<i>Діяльнісний</i>	ПУ вчителя починається із процесу цілепокладання та виявляється як ціледосягнення, що викликає активну дію і спрямованість вчителя на розвиток та самореалізацію у педагогічній діяльності, забезпечує ефективність педагогічної праці
<i>Компетентнісний</i>	ПУ забезпечується професійною підготовкою фахівця, результатом якої є сформована професійна компетентність, самореалізація вчителя у професійній діяльності, здатність конструювати та проектувати власний професійний розвиток
<i>Праксеологічний</i>	ПУ вчителя виявляється як досконале володіння педагогічними технологіями та техніками; забезпечує раціональну й оптимальну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, спрямованість педагогічних дій на ціледосягнення, становлення професійної успішності майбутнього вчителя; засвідчує ефективність професійної підготовки, сформованість професійних компетентностей вчителя як особистісно значимих, спрямованість на самоудосконалення як стійку потребу особистості
<i>Аксіологічний</i>	ПУ вчителя детермінується системою суспільних, професійних та особистісних цінностей, ціннісним ставленням до педагогічної праці у суспільстві; визначає особистісне ставлення до суспільних цінностей та пріоритетів педагогічної діяльності
<i>Суб'єкт-суб'єктний</i>	ПУ вчителя носить особистісний характер, оскільки детермінована особистими якостями та здібностями, а також особистісно-ціннісним ставленням до успішності як життєвої стратегії професійної діяльності; визначається творчим пошуком, спрямованістю до самовдосконалення та саморозвитку
<i>Акмеологічний</i>	ПУ трактується як «акме» його професіоналізму, характеризує вершинні шаблі його особистісно-професійного розвитку; визначає прагнення досягти позитивних самозмін у професійній підготовці, успішній реалізації особистісного потенціалу в професійній діяльності
<i>Х'ютагогічний</i>	ПУ вчителя виявляється як самоефективність діяльності, що детермінується індивідуально обґрунтованою траєкторією освітнього розвитку із врахуванням всіх складових формальної, інформальної та неформальної освіти

Охарактеризуємо окремі з них детальніше. Одним із провідних у педагогічній науці й освітній практиці є *системний підхід*, який базується на теорії систем. Його сутність полягає у аналізі об'єкту як цілісної системи, як множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними [10, 159]. Професійна успішність учителя з точки зору системного підходу – це динамічна система, відношення між компонентами якої постійно змінюються, вони є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Системоутворювальним чинником такої системи є ціледосягнення, а саме: досягнення ефективних результатів у педагогічній діяльності, який за зовнішніми та внутрішніми критеріями оцінюється як

успішність. У контексті дослідження, системний підхід також дає змогу визначити основні взаємодіючі компоненти системи формування професійної успішності майбутніх учителів з урахуванням провідних освітніх тенденцій та суспільних запитів до підготовки сучасних учителів. Професійна успішність досліджується як цілісна система, компонентами якої є мета, зміст, етапи, технології і результати підготовки.

З позицій *синергетичного підходу*, особистість перебуває у постійному саморозвитку задля певних досягнень, тому слід розглядати професійну успішність майбутніх фахівців як систему, що саморозвивається відповідно до особистісної траєкторії для досягнення самоефективності. Відповідно, з позицій синергетики формування професійної успішності розглядається, як внутрішня здатність розвитку в собі нових якостей та компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища закладів освіти. Синергетичний підхід ґрунтується на домінуванні в професійній діяльності вчителя самоосвіти, самоорганізації, самоврядування й полягає у стимулюванні до дії задля саморозкриття та самовдосконалення, самоактуалізації вчителя.

Реалізація *праксеологічного підходу* у професійній підготовці майбутніх учителів забезпечує раціональну й оптимальну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, спрямованість на ціледосягнення, становлення професійної успішності майбутнього вчителя. Успішність професійної діяльності засвідчує ефективність професійної підготовки, становлення професійних компетентностей вчителя як особистісно значимих, розвиток спрямованості на самоудосконалення як стійкої потреби особистості [5, 156].

Сутність *аксіологічного підходу* полягає у ставленні до людини як найвищої цінності, спрямованості на гуманістичний розвиток особистості, розкриття її цінностей як сутнісних характеристик особистості. Аксіологічний підхід дозволяє розглядати професійну успішність майбутнього вчителя в аспекті інтеріоризації суспільних цінностей, механізму перетворення їх в особистісні надбання та здійснення професійного розвитку відповідно до них. Цінності забезпечують стійкість і цілісність особистості, визначають та спрямовують мотивацію особистості, інтереси та потреби, встановлюючи певну ієрархію серед прагнень та першочерговість у ціледосягненні. Таким чином, застосування аксіологічного підходу у підготовці студентів сприятиме формуванню їхніх ціннісних орієнтацій, усвідомленню необхідності досягнення успіху як професійного так і особистісного, встановлює відповідно яких критеріїв та показників успішності будувати свою професійну кар'єру, якими шляхами цього досягати.

У контексті нашого наукового дослідження *компетентнісний підхід* передбачає спрямованість освітнього процесу на досягнення ефективності професійної діяльності, її результативності. Найбільш цілісно визначають сутність компетентнісного підходу О. Пометун та О. Овчарук як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості, результатом якого повинно стати формування загальної компетентності людини, що є інтегрованою характеристикою особистості [3, 66]. Вважаємо, що саме завдяки реалізації цього підходу у студентів розвивається професійна компетентність, яка є базовою передумовою професійної успішності вчителя. Реалізація компетентнісного підходу передбачає орієнтацію змісту освіти на професійну підготовку компетентного фахівця, єдність загальних та спеціальних компетентностей, які цілісно впливають на ефективність та фаховість діяльності.

Акмеологічний підхід до вивчення закономірностей досягнення вершин професіоналізму є одним із найбільш досліджуваним у сучасних наукових роботах. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя, змінює мотиви, потреби, ціннісні установки на людиноцентровані, визначає гуманістичну спрямованість особистості. В той же час, акмеологічна спрямованість вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж усього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності [6, 11].

Суб'єктний підхід прослідковує положення щодо підготовки майбутнього вчителя як суб'єкта пізнавальної діяльності у закладах вищої освіти, а навчально-професійної – у процесі педагогічних практик, що забезпечує здатність цілеспрямовано регулювати свій професійний розвиток [4, 7]. Суб'єкт-суб'єктні відносини сприяють повноцінному розвитку якостей студента у процесі взаємодії і спільної діяльності з викладачем, набуття досвіду налагодження суб'єкт-суб'єктної співпраці з усіма учасниками освітнього процесу, що в подальшому буде перенесено на професійну діяльність. На підставі врахування теоретичних положень суб'єкт-суб'єктного підходу, можна виокремити основні ознаки майбутнього педагога як суб'єкта професійної успішності: студент усвідомлює себе як професіонал, який має бути успішним та конкурентоспроможним, а тому вмотивований до набуття та розвитку професійних компетентностей, безперервного професійного саморозвитку.

Наступним методологічним підходом до професійної успішності майбутніх учителів, який вважаємо за необхідне проаналізувати, новий підхід у педагогіці, який називають «х'ютагогікою». Вперше термін «х'ютагогіка» зустрічається у праці С. Хейс (S. Hase) та С. Кеньйон (C. Kenyon) у публікації «Від андрагогіки до х'ютагогіки» [8]. Х'ютагогіка визначається авторами як новий підхід до організації навчання дорослих, концепція самостійного навчання, яка пояснює необхідність та можливість самостійного навчання в умовах інформаційної епохи [9]. Х'ютагогіка трактується науковцями, як сучасне вчення про безперервну освіту як стиль життя, про самоосвіту, що поєднує кращі інноваційні практики в організації самоосвіти, в пошуку ефективних способів саморозвитку людини

шляхом усвідомленого включення в освіту [2]. *Х'ютагогічний підхід* визнає необхідність гнучкого навчання, де консультант (реальний чи віртуальний) тільки пропонує ресурси, а той, хто навчається, конструює реальний хід особистого навчання [9].

Педагогіку, андрагогіку та х'ютагогіку розглядають як акмеологічні щаблі професіоналізму освітан [7], а отже застосування підходів х'ютагогіки сприятиме досягненню професійної успішності на більш високому щаблі самоефективності майбутнього вчителя, оскільки детермінується індивідуально обгрунтованою траєкторією освітнього розвитку із врахуванням всіх складових формальної, інформальної та неформальної освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз проблеми професійної успішності майбутнього вчителя дозволяє виділити найбільш важливі сутнісні характеристики означеного конструкту у вияві його важливих ознак. Визначені підходи також дають змогу розглядати професійну успішність майбутнього вчителя з урахуванням інтеграційного підходу до її становлення та розвитку – діяльнісний підхід.

Використання названих підходів дозволяє забезпечити новизну дослідження, пов'язану з розробкою системи забезпечення професійної успішності майбутніх учителів у ЗВО України та системі безперервної освіти.

Перспективами подальших досліджень є вибудова цілісної системи забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя, яка у вияві своїх складових сприятиме створенню якісних умов реалізації освітнього процесу підготовки учителів у закладах вищої освіти.

References

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
Goncharenko, S. U. (2010). *Pedagogichni doslidzhennya : Metodologichni poradi molodim naukovtsyam* [Pedagogical research: Methodological advice to young scientists]. Kyiv, Vinnitsya, Ukraine : TOV firma «Planer».
2. Игнатович Е. В. Хьютагогика как зарубежная концепция самостоятельного обучения URL : <http://11121.petsu.ru/journal/article.php?id=2151>
Ignatovich, E. V. *Huytagogika kak zarubezhnaya kontseptsiya samostoyatel'nogo obucheniya* [Hytagogics as a foreign concept of independent learning]. Retrieved from <http://11121.petsu.ru/journal/article.php?id=2151>
3. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи. Київ, 2004. 111 с.
Pometun, O. I. (2004). *Dyskusiya ukrainykykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennya kompetentnisnogo pidkhodu v ukrainskii osviti. Kompetentnistnyy pidkhid u suchasniy osviti. Svitovyy pidkhid ta ukrainski perspektyvy* [Discussion of Ukrainian teachers around the introduction of a competency-based approach in Ukrainian education. Competence approach in modern education. World approach and Ukrainian perspectives]. Kyiv, Ukraine.
4. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології: навч.-метод. посіб.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2004. 256 с.
Pehota, O. M., Kiktenko, A. Z., Lyubarska, O. M. et al. (2004) *Osvitni tehnologiyi* [Educational technologies]. Kyiv, Ukraine : A.S.K.
5. Скорик Т. В., Грицик Н. В. Реалізація праксеологічного підходу у контексті підготовки майбутнього вчителя до успішної професійної діяльності *Педагогіка та психологія: Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 63. С. 152-159.
Skorik, T. V., & Gritsik, N. V. (2020). *Realizatsiya prakseologichnogo pidhodu u konteksti pidgotovki maybutnogo vchitelya do uspishnoyi profesiynoyi diyalnosti* [Implementation of a praxeological approach in the context of preparing a future teacher for a successful professional activity]. *Pedagogika ta psihologiya: Zbirnik naukovih prats – Pedagogy and psychology: Collection of scientific works*, 63, 152-159.
6. Євтух М. Б., Скорик Т. В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2020. Вип. 7 (163). С. 8-13
Yevtuh, M. B., & Skorik, T. V. (2020). *Akmeologichniy pidhid do stanovlennya profesiynoyi uspishnosti maybutnogo vchitelya* [Acmeological approach to future teacher's the of professional success formation]. *Visnik Natsionalnogo universitetu «Chernigivskiy kolegium» imeni T.G. Shevchenka – Bulletin of the T.G. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»*, 7 (163), 8-13.
7. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія. Редкол. : В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоева, Я.С. Фруктова. Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 912 с
Ognevyuk, V. O., Sisoyeva, S. O., & Fruktova, Ya. S. (Ed.) (2016). *Suchasni akmeologichni doslidzhennya: teoretiko-metodologichni ta prikladni aspekti : monografiya* [Modern acmeological research: theoretical and methodological and applied aspects: monograph]. Kyiv, Ukraine : Un-t im. B. Grinchenka.

8. Stewart Hase and Chris Kenyon. (n.d.) From Andragogy to Heutagogy /Stewart Hase and Chris Kenyon. Retrieved from <http://www.psy.gla.ac.uk/~steve/pr/Heutagogy.html>
9. Нікулочкіна О. В. Х'ютагогіка як учіння про самоосвіту: сучасні інформаційно-комунікаційні технології супроводу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41. С. 231-236. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_33
Nikulochkina, O. V. (2015). H'utagogika yak uchinnya pro samoosvitu: suchasni Informatsiyno-komunikatsiyni tehnologiyi suprovodu [Hutagogics as a doctrine of self-education: modern information and communication technologies of support]. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobistosti u vischii i zagalnoosvitniy shkoleh – Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*, 41, 231-236. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_33
10. Нищак І. Д. Методична система навчання інженерно-графічних дисциплін майбутніх учителів технологій : монографія / за наук. ред. проф. Оршанського Л.В. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. 264 с.
Nischak, I. D. (2016). Metodichna sistema navchannya inzhenerno-grafichnih distsiplin maybutnih uchiteliv tehnologiy : monografiya [Methodical system of teaching engineering and graphic disciplines of future teachers of technology: monograph]. Drogobich, Ukraine : RVV DDPU imeni Ivana Franka.

Skoryk T.

ORCID 0000-0002-1442-6024
ResearcherID J-2211-2016

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate professor at Arts Department,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tamskorik@ukr.net

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE PROBLEM OF A FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL SUCCESS

***The purpose of the work** is to analyze the problem of a teacher's professional success in terms of scientific interpretation of various methodological approaches. According to the purposes of the research, the scientific analysis of the methodological research strategies of a teacher's professional success phenomenon of general scientific and concrete scientific levels is made, the substantial characteristics of a teacher's professional success are revealed.*

***The methodological basis of the study is a set of approaches:** systemic, synergetic, historical and civilizational, activity-based, praxeological, axiological, subjective, acmeological and hutagogical.*

***Scientific novelty.** The analysis of the problem of a future teacher's professional success based on the scientific analysis of various methodological approaches is carried out, the essential characteristics of professional success revealing the directions of its formation and development are distinguished.*

***Conclusions.** The analysis of a problem of a future teacher's professional success allows us to distinguish the most important essential characteristics of the defined construct in the presentation of its important features. Defined approaches also allow to consider a future teacher's professional success taking into account the integration approach to its formation and development: activity-based – formation of students' necessary professional competencies involves the activity and testing of effective professional activity models; subjective – reflexive analysis of professional actions develops the ability to the correct estimation and successful experience of theoretical and practical activity; praxeological approach – comparing theoretical and practical models of professional actions, students determine the most rational and effective ones; axiological – definition of professional activity values, the establishment of priorities in professional and personal life; acmeological – definition of ways of professional growth to reach the top of professional success.*

***Key words:** teacher's professional success, the essence of a teacher's professional success, future teacher, approach, methodological approach*

Стаття надійшла до редакції 3 листопада 2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух